

lizme, ktoré umožňujú čitateľovi spresniť si predstavu o jeho chápaní historického materializmu a marxistickej filozofie vôbec. Zaujímavý je tiež oddiel *Socializmus a náboženstvo*, kde upútajú pozornosť Mehringove názory na počiatky kresťanstva, jeho riešenie pomeru proletariátu k náboženstvu ako aj niektoré protináboženské argumenty.

Vydanie výberu z Mehringových filozofických prác možno iba privítať. Veď v nich pred čitateľa predstupuje nielen jeden z významných marxistických mysliteľov, ale v jeho životom kypiacich riadkoch sa nám otvára pestrý obraz jeho doby. A pre pracovníkov v odbore filozofie poskytuje Mehringov príklad veľa podnetov na zamyslenie sa nad naozaj živým spojením filozofie s aktuálnymi otázkami triedneho boja robotníckej triedy.

Milan Žigo

V. P. TUGARINOV, *SOOTNOŠENIJE KATEGORIJ ISTORIČESKOGO MATERIALIZMA*. (Izdateľstvo leningradského univerzity, 1958, strán 117.)

Rozpracovanie kategórií dialektického a historického materializmu je dôležitým prostriedkom a formou ďalšieho rozvíjania marxisticko-leninskej filozofie. Preto treba len vrelo vítať Tugarinovu prácu, ktorá rieši vzájomný vzťah kategórií historického materializmu.

Ak máme porovnať rozpracovávanie kategórií dialektického materializmu a kategórií historického materializmu, zbadáme, že väčšina filozofov venovala doteraz prevažne pozornosť iba kategóriám dialektického materializmu. Analýza kategórií historického materializmu zostávala akosi stranou. Preto o to viac pozornosti si zaslúži táto kniha.

Autor zameriava svoju prácu — rozdelenú do 6 kapitol — na vysvetlenie základných kategórií historického materializmu vzatých v ich vzájomnej súvislosti.

V prvých 3 kapitolách knihy sa osvetľujú spoločné problémy témy: vymedzuje sa vzťah dialektického materializmu a historického materializmu ako aj ich kategórií. Vzťah dialektického materializmu a historického materializmu rieši autor taktó: vychádzajúc z kritiky niektorých filozofov, ktorí historický materializmus chápú ako vedu nefilozofickú, ale špeciálnu ako napr. fyzika,

alebo historické vedy, poukazuje na to, že tieto pokusy vedú k oddeleniu historického materializmu od dialektického materializmu, k poníženiu vedenia a teoretickej sily i dialektického i historického materializmu. Dialektický a historický materializmus sú silne predovšetkým v svojej jednote. To si dobre uvedomili už revizionisti II. internacionály ako i súčasní nepriatelia marxizmu, ktorí sa pokúšali a pokúšajú rozbiť práve túto jednotu. Historický materializmus je súčasť marxistickej filozofie. To však je iba jedna stránka veci. Druhá spočíva v tom, že historický materializmus nemožno úplne stotožniť s dialektickým materializmom. Dialektický materializmus je veda o naj všeobecnejších zákonoch prírody, spoločnosti a ľudského myslenia, t. j. veda o takých zákonoch, ktoré platia vo všetkých týchto 3 oblastiach. Historický materializmus je zase veda o zákonoch spoločenského vývinu, t. j. o takých zákonoch, ktoré platia iba v spoločenskej forme pohybu hmoty. Čiže historický materializmus sa odlišuje od dialektického materializmu predovšetkým rozsahom pôsobenia svojich zákonov.

Niektoré zákony historického materializmu sú spoločné s dialektickým materializmom — napríklad zákon vzťahu bytia a vedomia. Ale historický materializmus má i svoje vlastné zákony — napríklad zákon vzťahu ľudových mäs a osobnosti v dejinách. Jednako však obe skupiny zákonov sú špecifické pre historický materializmus v tom zmysle, že tieto zákony platia v oblasti spoločenských javov špecifickým spôsobom.

Niektoré kategórie historického materializmu nemajú analógiu s kategóriami v dialektickom materializme, napr. pojem výrobných síl a výrobných vzťahov, ekonomika, politika a iné. Táto skupina kategórií je spojená s dialektickým materializmom v historickom materializme predovšetkým marxistickou dialektickou metódou. Druhá skupina kategórií historického materializmu je spojená s dialektickým materializmom ešte tesnejšie, ich spoločným zmyslom. Príkladom takých kategórií sú kategórie spoločenského bytia a spoločenského vedomia, v ktorých sa predlžuje a konkretizuje dialektickomaterialistický zmysel a obsah pojmu bytia a vedomia vôbec. Preto analýza zmyslu a vzťahu kategórií spoločenského bytia a spoločenského vedomia nemôže byť odtrhnutá

od kategórií bytia a vedomia v ich spoločnom filozofickom zmysle.

Dialektický materializmus sa tak potom stáva teoretickým základom historického materializmu. Ale základ ničoho a celý obsah tohto javu vcelku — to nie je jedno a to isté. Historický materializmus je rozvedením a konkretizáciou dialektického materializmu, použitím posledného na oblasť spoločenských javov. A to znamená, že kategórie dialektického materializmu ako najvšeobecnejšie sú nedostatočne konkrétne pre chápanie javov a zákonitostí spoločenského vývinu. Kategória bytia (bytia vôbec) konkretizuje sa v kategórii spoločenského bytia, nadobúdajúc tu bohatší a zložitejší obsah a tak isto pojem vedomia konkretizuje sa v pojme spoločenského vedomia, javiaceho sa formou a stupňom rozvoja vedomia vôbec, čím nadobúda svoje osobitné, špecifické črty.

Teda historický materializmus má svoj vlastný systém kategórií. Všetky kategórie historického materializmu — nielen napr. ako je ekonómika, politika, štát atď., ale i kategórie blízke dialektickému materializmu ako spoločenské bytie a spoločenské vedomie, materiálne podmienky atď. — sú vlastné kategórie historického materializmu, majúce tu svoj zvláštny obsah a zmysel.

Preto historický materializmus nutno chápať ako vedu v systéme marxistickej filozofie ekvivalentnú s dialektickým materializmom, spoločne s marxistickou etikou a marxistickou estetikou, ktorú nie sú vôbec jednoduchými časťami historického materializmu, ale aj ony sú v systéme marxistických filozofických vied osobitnými vedami.

Ideovým základom a stredom tohto systému marxisticko-filozofických vied je dialektický materializmus. Znakom samostatnej vedy (z hľadiska jej logickej formy) je tá skutočnosť, že taká veda má svoju vlastnú stavbu a systém kategórií a zákonov. Tejto charakteristike (znaku) samostatnej vedy vyhovuje i historický materializmus i etika s estetikou. A tak historický materializmus je osobitnou vedou v systéme marxistických filozofických vied, je marxistickou sociológiou.

Dejiny spoločenských vied ukazujú na nutnosť sociológie, t. j. vedy o zákonoch historického procesu na rozdiel od historickej vedy, ktorá skúma konkrétnu cestu historického vývinu. Sociológia ako veda vznik-

la dávno pred vznikom historického materializmu. Lenin odhalil základné nedostatky a chyby predmarxistickej sociológie. Všetko toto si vyžiadalo vytvorenie novej vedy o zákonitostiach dejín ľudstva. Termín „sociológia“ v historickom materializme sa v priebehu niekoľkých rokov s výnimkou jednotlivých prípadov nepoužíval.

Jednako však termín „sociologický“ vo zmysle všeobecnohistorický sa používal. V súčasnosti termín „marxistická sociológia“ v historickom materializme nenaráža na odpor ako termín, ktorý najadekvátnejšie označuje vedu o skutočných všeobecných zákonoch histórie. Tento termín je výhodný i pre prekonanie nesprávneho, ale značne dlhý čas jestvujúceho mienenia, že marxizmus neuznáva všeobecné zákonitosti dejín, ale len zákony jednotlivých sociálnoekonomických formácií. Tento termín je výhodný aj pre prekonanie nesprávnych náhľadov na historický materializmus len ako na metódu spoločenských vied, náhľadov fakticky zahrňujúcich historický materializmus ako samostatnú vedu, ktorá skúma objektívne zákony historického procesu.

Že historický materializmus je marxistickou metódou skúmania spoločenských javov, to je samozrejme. Ale metóda, pokiaľ si ona robí nároky na objektívne vedenie, musí sa zakladať na objektívnych historických faktoch a zákonoch. Preto historický materializmus je predovšetkým ontológiou spoločenského života, t. j. poznanie tohto života, aký je sám o sebe, nezávistly od nás a len na tomto základe on splňuje metodologickú funkciu.

Vyriešiť vzťah dialektického a historického materializmu treba preto, že vzájomný vzťah kategórií historického materializmu sa týka predovšetkým vzájomného vzťahu dialektického a historického materializmu ako vied.

Ak porovnávame historický materializmus s dialektickým materializmom a s jednotlivými historickými vedami, zistíme, že historický materializmus zaujíma akýsi stred medzi dialektickým materializmom a historickými vedami. Podobne i kategórie historického materializmu zaujímajú toto stredné miesto. Oni nie sú ani natoľko všeobecné ako kategórie dialektického materializmu, ale nie sú ani natoľko jednotlivé ako kategórie historických vied. Príklady: bytie (dialektický materializmus), spoločenské by-

tie (historický materializmus a postavenie robotníckej triedy v Anglii v 19. storočí (historická veda); vedomie (dialektický materializmus), spoločenské vedomie (historický materializmus) a nemecká romantika 19. storočia (historická veda). Pritom niektoré kategórie historického materializmu sú už terminologicky slovné blízke ku kategóriám dialektického materializmu. Tým sa to hlavne kategórií spoločenského bytia a spoločenského vedomia.

Analýza kategórií historického materializmu slúži autorovi na zdôvodnenie základnej myšlienky, t. j., že historický materializmus je súčasne i filozofickou vedou i marxistickou sociológiou. Pričom hranica týchto dvoch stránok historického materializmu prechádza po línii rozlíšenia filozofických a sociologických kategórií. Keby historický materializmus obsahoval v sebe len sociologické kategórie — ako to bolo v predmarxistickej sociológii a je i v súčasnej sociológii — tak by bol jednoducho sociológiou, špeciálnou vedou o spoločnosti. Lenže to tak nie je. Marxizmus vybudoval vedu o spoločnosti nielen tým, že objavil dialektickomaterialistické chápanie vzťahov medzi starými, sociologickými kategóriami, ale zaviedol i radu nových filozofických kategórií priamo spojených s dialektickým materializmom a javiacich sa ako predĺženie dialektického materializmu na oblasť spoločenských javov. Pojem „predĺženie“ sme použili vedome na rozdiel od pojmu „použitie“. V oblasti sociológie sa „používa“ dialektický materializmus tak ako vo všetkých špeciálnych vedách, ale na oblasť filozofických kategórií historického materializmu sa dialektický materializmus „predlžuje“.

Dialektický materializmus disponuje štyrmi základnými teoretickými funkciami: ontologickou, gnozeologickou, logickou a metodologickou. Naproti tomu historický materializmus disponuje funkciou ontologickou

a metodologickou. Ale disponuje aj gnozeologickou funkciou, pretože skúma vzťah historického objektu k historickému subjektu, t. j. je gnozeologické v širšom slova zmysle. Neobsahuje v sebe gnozeológiu v užšom slova zmysle, t. j. učenie o procese poznania a jeho kategóriách.

Vieme, že dialektický materializmus nie je len ontológiou, ale i gnozeológiou a dialektickou logikou. Historický materializmus nie je logikou, pretože nerieši problémy foriem a zákonov myslenia. Lenže rozpracovanie štruktúry a systému kategórií v historickom materializme (teda nie rozpracovanie dialektickej logiky ako vedy o myslení) vyžaduje svoju vlastnú vnútornú logiku, ktorá patrí každej vede; preto i historický materializmus obsahuje svoju vlastnú vnútornú logiku. Veď koniec-koncov historický materializmus nepoužíva historické ale logické metódy skúmania spoločenských javov. Celkom správne sa preto hovorí, že historický materializmus je logikou historického procesu.

Autor ďalej objasňuje vzťah všeobecných a špecifických zákonov i kategórií spoločenského života, dávajúc originálnu koncepciu štruktúry a systému kategórií historického materializmu.

V posledných troch kapitolách knihy sa ukazuje riešenie spoločných problémov; konkretizujú pritom detailným spôsobom vzťah spoločenského bytia a spoločenského vedomia, materiálnych a ideálnych vzťahov, základne a nadstavby v spojitosti s čím sa podáva systematický výklad konkrétnych vzťahov všetkých základných kategórií historického materializmu.

Knihy je písaná pre odborníkov i pre poslucháčov filozofie a pre samostatne študujúcich marxisticko-leninskú filozofiu.

Emo Duda